

ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ В СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ

Савка О. Т.

ВСТУП

Тлумачити – це не проголошувати історичний сенс, якого більше немає в праві, а те, що є іманентним і живим, часто вираженим метафорами, що уточнюється, коли він поєднується з іншими нормами. Під час тлумачення суддя завжди повинен пам'ятати про практичний результат, якого прагне досягти закон, та самі фундаментальні конституційні принципи. Безумовно, мета тлумачення закону полягає саме в тому, щоб розкрити нинішнє значення правової норми, яке не завжди буде таким самим, як на момент його оприлюднення. Однак такий інтерпретаційний акт не можна доводити до крайнощів, досягаючи вершини перетворення перекладача на законодавця без необхідної легітимності.

Тлумачення Конституції є одним із найважливіших завдань у сфері права. Конституція слугує найвищим законом нації, встановлюючи фундаментальні принципи та норми, що керують суспільством. Для забезпечення ефективного застосування Конституції надзвичайно важливо дотримуватися принципів тлумачення, які допомагають юристам, суддів і громадянам зрозуміти її значення та обсяг.

1. Інтерпретаційна легітимність судді в конституційному провадженні: аналіз доктрини та судової практики Конституційного Суду України

1.1. Огляд сучасних теоретичних роздумів щодо конституційного тлумачення

Легітимність рішення конституційного судді стосується авторитету цього рішення, тобто його примусової сили. Легітимність, згідно зі словником Ларуса, – це «характеристика заснованості на законі» або «власність влади відповідати переконанням керованих щодо її походження та форм». У цьому контексті легітимність рішення судді, конституційного чи звичайного, передбачає не лише правову основу для цього судді, але й те, що його рішення повинні відповідати переконанням населення, яке становить правову систему, в якій він діє.

За словами Мішеля Тропера, «конституційний суддя, який бере участь у законодавчій функції, сприяє вираженню загальної волі, волі, що приписується

суверену. Він також є представником суверенного народу¹. З цим твердженням можна лише погодитися, враховуючи очевидну соціальну роль, яку відіграє конституційний суддя в державі, що керується верховенством права. Оскільки конституційний суддя також є представником народу поряд із традиційними або більш помітними представниками (законодавчою та виконавчою гілками влади), то можна було б розглядати його легітимність саме з цього приводу. Це твердження М. Тропера забезпечує непохитну інтелектуальну та теоретичну підтримку конституційного правосуддя та його легітимності, але, на жаль, цього недостатньо; конституційний суддя повинен залишатися пильним та пам'ятати про те, що можна назвати спільним благом, протягом усього судового процесу, щоб залучити якомога менше негативної критики щодо кінцевих результатів своєї роботи з тлумачення закону.

З цієї точки зору, легітимність конституційного тлумачення, необхідна для тлумачної влади конституційного судді, можна розглядати як кінцеву мету конституційного провадження. Дійсно, у національній правовій системі останнім можливим засобом захисту (або остаточним судовим розглядом) проти неправомірного, свавільного законодавчого положення, а отже, такого, що суперечить основоположним правам і свободам, є звернення до конституційного провадження. Таким чином, конституційне тлумачення – це те, сила якого ризикує стати постійно нав'язаною всім за відсутності конституційного перегляду. Раптом легітимність цього тлумачення стає вирішальною, звідси й той факт, що воно ретельно перевіряється щодо умов його поважності та прийнятності.

Конституційне тлумачення стосується способу, яким суди тлумачать конституційні тексти. Оскільки значення положень конституції може бути нечітким (як, власне, і у випадку з будь-яким текстом), можуть виникати питання щодо того, що насправді говорить текст, а отже, і щодо того, який метод тлумачення є найкращим². Незважаючи на відсутність академічного чи судового консенсусу щодо найкращого підходу до конституційного тлумачення, оригіналізм зазнав значної критики, а також підтримки з моменту свого появи в 1970-х роках. Спочатку теорія була сформульована як така, що мала на меті стабілізувати конституційне право шляхом обґрунтування конституційного тлумачення намірами творців конституції³. Дійсно, як зазначали Кесслер і Позен, «сучасна оригіналістська теорія виникла з консервативного розчарування «активістськими» конституційними рішеннями судів Воррена та Бюргера». Однак з часом теоретизування оригіналістських підходів до тлумачення еволюціонувало від наголосу на початкових намірах розробників конституційного тексту до акценту на початковому публічному значенні тексту.

¹ Rousseau D. (dir.), *La démocratie continue*, LGDJ-Bruylant, Coll. « La pensée juridique moderne », 1995, p. 133.

² Ribeiro G D, (2022) 'What is Constitutional Interpretation?' *International Journal of Constitutional Law*, Vol. 20(3), 1130–1161, 1130.

³ Kessler J and Pozen D E, (2016) 'Working Themselves Impure: A Life Cycle Theory of Legal Theories' *University of Chicago Law Review*, Vol. 83, 1819-1892, 1820.

Хоча серед дослідників існують розбіжності з різних питань, є два основні пункти згоди. По-перше, більшість теоретиків погоджуються, що «лінгвістичне значення кожного конституційного положення було закріплено на момент його прийняття»⁴. По-друге, серед теоретиків існує загальна згода щодо ідеї, що конституційна практика є і повинна бути «віддана принципу, що первісне значення конституції [оскільки воно] обмежує судову практику». Таким чином, серед оригіналістів загалом погоджується, що конституційне значення закріплюється на момент прийняття, а виявлене значення конституції має юридичне значення та може бути авторитетним⁵.

Як теорія конституційного тлумачення, оригіналізм стикається з ще однією складністю. Наявність кількох авторів одного конституційного документа створює новий виклик у тлумаченні конституційного тексту, коли завдання полягає у виявленні початкового наміру групи. Незрозуміло, як можна «знайти» початковий намір групи авторів. Зрештою, кожен окремих розробник або ратифікатор, ймовірно, мав різний намір на момент написання конституційного положення, що робить однаково ймовірним, що спільного наміру взагалі ніколи не було⁶. Крім того, як зазначають МакГінніс і Раппапорт, «проблема визначення наміру поширюється не лише на тлумачів, а й на самих законодавців. Якщо законодавці не можуть легко визначити значення положення, за яке вони голосують, це ще менше зменшує ймовірність того, що вони поділятимуть спільний намір з іншими законодавцями»⁷.

С. Сакс належить до тих юристів, які стверджують, що оригіналізм є надійною теорією конституційного тлумачення, оскільки він змушує суди «зберігати правові норми в силі, доки вони не будуть законно змінені», і таким чином накладає обмеження на суди, які відповідають ідеалу верховенства права⁸. Верховенство права – це принцип, згідно з яким усі повинні дотримуватися тих самих правил, які оприлюднені, що всім слід надавати однакове ставлення в судових процедурах, і, для деяких, принцип, згідно з яким повинні дотримуватися міжнародні принципи прав людини⁹. Більшість оригіналістів погоджуються, що якщо значення закону є очевидним або його можна чітко простежити до його походження, його необхідно дотримуватися, оскільки саме цього вимагає дотримання верховенства права та його принципів ясності та послідовності. І тому, на думку видатних вчених, включаючи Роберта Борка та

⁴ McGinnis J and Rappaport B, (2007) 'A Pragmatic Defense of Originalism' Northwestern University Law Review, Vol. 101, 1.

⁵ Whittington K E, (2013) 'Originalism: A Critical Introduction' Fordham Law Review, Vol. 82, 375-409, 375.

⁶ Brest P, (1980) 'The Misconceived Quest for the Original Understanding', B.U. L. REV., Vol. 60, 204.

⁷ McGinnis J and Rappaport B, (2009) 'Original Methods Originalism: A New Theory of Interpretation and the Case Against Construction' Northwestern University Law Review, Vol. 103(2), 751–802 760.

⁸ Sachs S E, (2015) 'Originalism as a Theory of Legal Change' Harvard Journal of Law and Public Policy, Vol. 38, 841.

⁹ Gowlland-Debbas V and Pergantis V, 'Rule of Law' in Chetail V. (ed.) Post-Conflict Peacebuilding: A Lexicon (OUP, 2009) 320-336.

Едвіна Міза¹⁰, оригіналістські ідеали тлумачення сприяють дотриманню верховенства права та інших конституційних принципів, оскільки вони зобов'язують суддів до початкового значення тексту, залишаючи менше місця для втручання їхніх власних особистих думок. З цієї точки зору, те, що часто вважається головною проблемою оригіналізму, а саме те, що він вимагає від живих «підкоритися мертвій руці минулого», зрештою працює як його сила¹¹.

Теорія інтерпретації набула багатьох різних форм, кожна з яких має децю різну спрямованість. Солум (2019) пропонує корисний аналіз різних напрямків Живого Конституціоналізму. Наприклад, існує конституційний плюралізм, який є «точком зору, що право розглядається як складна аргументативна практика з множинними формами конституційного аргументу». Існує також ідея, що живий конституціоналізм допускає моральне тлумачення, яке є «точком зору, що конституційне право є результатом того конструктивного тлумачення правових матеріалів, яке робить право найкращим, яким воно може бути»¹². Існує навіть підтеорія конституціоналізму загального права, згідно з якою «зміст конституційного права має визначатися процесом загального права». Список можна продовжувати. Популярний конституціоналізм захищає ідею про те, що «народ» може законно змінювати Конституцію за допомогою таких процесів, як трансформаційні призначення, які формально не вносять змін до тексту». Екстранаціональний конституціоналізм «стверджує, що конституційні норми поза національною правовою системою дозволяють суддям приймати конституційні норми, які визнають недійсною, змінюють або доповнюють національну конституцію». Більше того, на думку вчених, які захищають ідею множинних значень, у конституції можна знайти кілька лінгвістичних значень, і значення конституцій слід вибирати в кожному конкретному випадку.

1.2. Інтерпретаційна діяльність Конституційного Суду України через призму тлумачення норм Конституції України

Феномен Конституції не вичерпується її текстом (формальним змістом) – вона становить систему базових цінностей, покликаних обмежувати будь-які прояви свавілля публічної влади задля гарантій людських прав. Як текст, як система правових приписів Конституція розкриває свій нормативний зміст як основоположний закон, що встановлює організацію публічної влади й закріплює каталог основоположних прав та свобод. В такому значенні зазвичай висловлюються про юридичні властивості Конституції, серед яких вища юридична сила та пряма дія її норм. Саме в такій ролі Конституція перебуває на вершині ієрархії джерел права, яку сама і встановлює¹³.

¹⁰ Meese E, (1996) 'A Return to Constitutional Interpretation from Judicial Law-Making', N.Y.L. SCH. L. REV., Vol. 40, 925, 925-33

¹¹ Compton J, (2015) 'What Is Originalism Good For?', Tulsa Law Review, Vol. 20(2), 427.

¹² Solum L B, (2019) 'Originalism Versus Living Constitutionalism: The Conceptual Structure of the Great Debate' Northwestern University Law Review, Vol. 113(6), 1243–1296, 1271.

¹³ Застосування судами Конституції України: доктрина і практика, Київ: ВАІТЕ, 2022. 604 с.

Реалізація норм Конституції та законів України неможлива без їх правильного і чіткого тлумачення. Не випадково на конституційному рівні визначено офіційного інтерпретатора Конституції та законів України, яким є єдиний орган конституційної юрисдикції – Конституційний Суд України (далі – КСУ). Дослідження діяльності КСУ в контексті одного з основоположних конституційних принципів і в умовах низької правової культури, махрового нігілізму, який часом межує з правовим цинізмом, відсутності належної поваги до Основного Закону України, систематичного порушення його норм вищими органами державної влади є особливо актуальним¹⁴.

У широкому значенні інтерпретація – це творче опанування, з'ясування, розкриття змісту певного продукту творчої діяльності у відповідних знаках (текст, мова, жести тощо) і викладення їх більш зрозумілою мовою. Під інтерпретацією у вузькому значенні не обійшло розуміння роз'яснення, пояснення змісту відповідного тексту¹⁵.

У Рішенні Конституційного Суду України від 25 січня 2012 року № 3-рп/2012¹⁶ зазначено: «1. В аспекті конституційного подання положення статті 1, частин першої, третьої статті 95 Конституції України у системному зв'язку з положеннями статті 3, частини першої статті 17, частини третьої статті 22, статей 46, 48 Основного Закону України треба розуміти так, що однією з ознак України як соціальної держави є забезпечення загальносуспільних потреб у сфері соціального захисту за рахунок коштів Державного бюджету України виходячи з фінансових можливостей держави, яка зобов'язана справедливо і неупереджено розподіляти суспільне багатство між громадянами і територіальними громадами та прагнути до збалансованості бюджету України. При цьому рівень державних гарантій права на соціальний захист має відповідати Конституції України, а мета і засоби зміни механізму нарахування соціальних виплат та допомоги – принципам пропорційності і справедливості».

¹⁴ Савенко М. Д. Тлумачення Конституції та Законів України Конституційним Судом України в контексті принципу верховенства права. НАУКОВІ ЗАПИСКИ НАУКМА. Том 116. Юридичні науки. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/483bc4ae-9441-4419-93b5-68aa63ce0962/content> (дата звернення: 31.01.2026)

¹⁵ Савенко М. Д. Тлумачення Конституції та Законів України Конституційним Судом України в контексті принципу верховенства права. НАУКОВІ ЗАПИСКИ НАУКМА. Том 116. Юридичні науки. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/483bc4ae-9441-4419-93b5-68aa63ce0962/content> (дата звернення: 31.01.2026)

¹⁶ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням правління Пенсійного фонду України щодо офіційного тлумачення положень статті 1, частин першої, другої, третьої статті 95, частини другої статті 96, пунктів 2, 3, 6 статті 116, частини другої статті 124, частини першої статті 129 Конституції України, пункту 5 частини першої статті 4 Бюджетного кодексу України, пункту 2 частини першої статті 9 Кодексу адміністративного судочинства України в системному зв'язку з окремими положеннями Конституції України № 3-рп/2012 від 25 січня 2012 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-12#Text>

В іншому Рішенні Конституційного Суду України від 5 жовтня 2005 року № 6-рп/2005¹⁷ де здійснюється офіційне тлумачення ст. 5 Конституції України зазначено, що: «1. Положення частини другої статті 5 Конституції України „носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ“ треба розуміти так, що в Україні вся влада належить народові. Влада народу є первинною, єдиною і невідчужуваною та здійснюється народом шляхом вільного волевиявлення через вибори, референдум, інші форми непосредної демократії у порядку, визначеному Конституцією та законами України, через органи державної влади та органи місцевого самоврядування, сформовані відповідно до Конституції та законів України. Результати народного волевиявлення у визначених Конституцією та законами України формах непосредної демократії є обов’язковими. 2. Положення частини третьої статті 5 Конституції України „право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами“ треба розуміти так, що тільки народ має право непосредно шляхом все українського референдуму визначати конституційний лад в Україні, який закріплюється Конституцією України, а також змінювати конституційний лад внесенням змін до Основного Закону України в порядку, встановленому його розділом XIII. Належне виключно народові право визначати і змінювати конституційний лад в Україні не може бути привласнене у будь-який спосіб державою, її органами або посадовими особами. 3. Положення частини четвертої статті 5 Конституції України „ніхто не може узурпувати державну владу“ треба розуміти як заборону захоплення державної влади шляхом насилля або в інший неконституційний чи незаконний спосіб органами державної влади та органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами, громадянами чи їх об’єднаннями».

2. Принципи конституційного тлумачення та самообмеження конституційного судді: досвід Державної (конституційної) ради Франції

Один із великих французьких мислителів «Епохи Просвітництва», Шарль Луї де Монтеск’є, писав на початку XVIII століття, що законодавець «повинен писати тремтячою рукою». Під цим він мав на увазі, що створення норм, які мали регулювати соціальні відносини, має бути результатом тривалої медитації¹⁸. «Тремтяча рука» має бути накладена на конституційного суддю,

¹⁷ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 60 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини першої статті 103 Конституції України в контексті положень її статей 5, 156 та за конституційним зверненням громадян Галайчука Вадима Сергійовича, Подгорної Вікторії Валентинівни, Кислої Тетяни Володимирівни про офіційне тлумачення положень частин другої, третьої, четвертої статті 5 Конституції України (справа про здійснення влади народом) № 6-рп/2005 від 5 жовтня 2005 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-05#Text>

¹⁸ Ameller M. Principes d’interprétation constitutionnelle et autolimitation du juge constitutionnel. URL: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/les-membres/principes-d-interpretation-constitutionnelle-et-autolimitation-du-juge-constitutionnel>

який має ще більші повноваження визнавати недійсними без апеляції роботу представників народу.

Отже, важливість питань конституційного тлумачення.

Окрім технічних аспектів, хіба вони не обмежують ту владу, яку ми визнаємо перед собою над законом?

Хіба це не ті інструменти, якими ми себе озброїли, щоб сформулювати власну здатність створювати нові конституційні норми на основі існуючих норм?

Хіба вони не мають на меті зробити наш спосіб втручання більш читабельним, передбачуваним, більш відповідним пошуку юридичної визначеності, коротко кажучи, більш легітимним?

Одним словом: хіба вони не наш найкращий захист від довільного конструктивізму?

Таке використання правил тлумачення як техніки самообмеження та обґрунтування конституційним суддею, на мою думку, є необхідним, оскільки, як нам добре відомо, наші конституції не завжди містять чіткі та точні заяви.

Це безсумнівно стосується їхнього розділу, присвяченого організації державних органів влади – і навіть тоді.

Але це вже не стосується їхнього розділу, присвяченого фундаментальним правам, формулювання яких найчастіше стосується полісемних і абстрактних категорій, зміст яких, крім того, змінювався з часом.

Отже, у Франції преамбула до нашої нинішньої Конституції, яка посилається на преамбулу Конституції 1946 року, проголошує «право кожного на роботу». Це просто мета? Обов'язок результату? Якщо право на працевлаштування є претензією особи на громаду, то яка цінність цього претензії в певній економічній ситуації, наприклад, у депресивній економічній ситуації? Який, коротко кажучи, нормативний обсяг цього права?

Класичний інтерпретаційний прийом для відповіді на таке питання – шукати нормативну цінність, яку творці Конституції хотіли надати конституційній заяві. У обраному прикладі це Установчі збори 1946 року. Однак останній мав менше ідеї надання «праву на працевлаштування» чіткої приписувальної цінності, оскільки каталог прав, викладений у преамбулі Конституції 1946 року, був явно звільнений від конституційного контролю статтею Конституції. Іншими словами, намір автора не полягав у тому, щоб надати праву на працевлаштування повну нормативну силу.

Але відомо, що багато фахівців з конституційного права дуже стримано ставляться до використання авторами конституційної норми як інтерпретативної техніки. У них є на це вагомні причини: конституційний текст, шойно його ратифікують на референдумі, уникає авторів і більше не може бути розшифрований у світлі підготовчих робіт; Конституційна норма має жити, постійно оновлюватися тощо.

Таке бачення конституційної норми як живої норми призвело б, у нашому прикладі права на працевлаштування, до того, що законодавство може лише зробити це право ефективнішим. Законодавство має бути дедалі більш захисним. Такий «ефект храпового механізму», звичайно, значно розширив би нормативний обсяг права на працевлаштування. Оскільки кожен законодавчий

крок певною мірою конституціоналізований, захист цього права став би дедалі важливішою і точнішою конституційною вимогою.

Нарешті, у 1983 році Конституційна рада постановила, що право на працевлаштування є об'єктивом, що виправдовує стягнення внеску солідарності на користь безробітних працівників з осіб, які поєднують зайнятість і пенсію (28 травня 1983 року, пенсійні виплати).

З цього прикладу зрозуміло, що звертатися до одного методу інтерпретації, а не до іншого, не є ні нейтральним, ні невинним. Проблеми інтерпретації мають не лише технічний характер. Насправді вони визначають роль конституційного судді в політичній системі.

Ще один приклад, також взятий із преамбули Конституції 1946 року. Цього разу йдеться про право на житло. Рішення 1995 року, яке мало визначити конституційну цінність цього права, позначає як здатність конституційного судді виводити неявні норми з явних конституційних норм – це, якщо хочете, його частка творчості – так і небажання надавати чіткий приписуючий зміст, обов'язковий для законодавця, до загальної та амбітної ідеї. У рішенні 1995 року він надає право на житло нормативний статус, проміжний між бажанням і судовою заборонаю. У цьому контексті можна говорити про пошук «мінімального корисного ефекту».

Читання центрального уривку рішення проливає світло на цю техніку тлумачення:

«Враховуючи, що з преамбули Конституції 1946 року зрозуміло, що захист гідності людської особистості від будь-якої форми приниження є принципом конституційної цінності;

Враховуючи, що з цих принципів випливає, що можливість для кожного мати гідне житло є метою конституційної цінності;

Враховуючи, що відповідальність як законодавчого органу, так і уряду – визначати відповідно до своїх повноважень процедури реалізації цієї конституційної цінності; що законодавець може з цією метою змінювати, доповнювати або скасовувати законодавчі положення, прийняті раніше, лише за умови, що вони не позбавляють юридичних гарантій принципів конституційної цінності, які вони мали впроваджувати..." (19 січня 1995 року, Закон про різноманітність середовищ існування).

У 1971 році (16 липня 1971 року, договір про асоціацію) Французька Конституційна рада вперше застосувала цю концепцію, встановивши принцип, що створення асоціацій не повинно підлягати адміністративному дозволу.

Інші рішення, які надавали конституційної цінності на тій же підставі, наприклад, щодо незалежності професорів вищої освіти (що передбачає їхнє окреме представництво в університетських органах) або виключної юрисдикції адміністративного судді розглядати односторонні адміністративні акти, що реалізують прерогативу державної влади...

Ця формула «фундаментальних принципів, визнаних законами Республіки» викликала багато уваги, бо завдяки своїй відкритості вона дозволила б конституційному судді підвищити безліч правил до конституційного статусу.

Небезпека того, що конституційний суддя використовує таку «матрицю конституційних норм» довільним і необдуманим способом, створюючи «другу

Конституцію» виключно юриспруденційними засобами, удаючи, що витягує її з республіканської традиції, була засуджена. Також було підкреслено небезпеку юридичного консерватизму, яку приховувала ця конституціоналізація минулого.

Конституційна рада частково закрила дебати – і відвернула небезпеку – нав'язавши собі певну дисципліну тлумачення при оновленні «фундаментальних принципів, визнаних законами Республіки». Крім того, вона детально виклала цю дисципліну у рішенні 1988 року (20 липня 1988 року, закон про амністію): принцип повинен мати достатню загальність; що він базується на текстовій частині одного або кількох законів, прийнятих за республіканського режиму до 1946 року; що її ніколи не відхилило республіканським законом тощо.

Нарешті, Рада систематично віддає перевагу, коли має вибір, базувати перегляд конституційності на конституційному положенні, відмінному від «фундаментальних принципів, визнаних законами Республіки». Тому вони використовуються лише в альтернативі.

Можна нескінченно на академічному рівні обговорювати переваги правила тлумачення, прийнятого Радою у 1988 році щодо «фундаментальних принципів, визнаних законами Республіки». Головне – в іншому місці: у бажанні самостриманості та прозорості, які вона проявляє.

Ще один приклад інтерпретації, що демонструє прагнення до самообмеження. Стаття 55 Конституції Франції стверджує, що договори, щойно їх ратифікують Францією, мають вищу цінність, ніж закони. Чи має це підтвердження моністичної природи французької правової системи призвести до того, що дотримання міжнародних зобов'язань Франції законом є умовою їхньої конституційності?

І тут ставки були значними: у разі позитивної реакції стандарти для конституційного перегляду поширюватимуться на всі міжнародні інструменти, учасником яких є Франція...

Це рішення було відхилене у 1975 році (15 січня 1975 року, добровільне переривання вагітності) за допомогою інтерпретативної техніки, яка, за відсутності кращого терміну, може бути пов'язана з «функціональним реалізмом»: стаття 55 не засуджує закон як такі, що суперечить Договору. Просто, але це вже багато, це зобов'язує звичайні суди зробити договір переважним над протилежним законом, навіть якщо він є наступним (що всі французькі суди роблять щодня з початку 90-х).

Отже, немає підстав для Конституційної ради оголошувати певну законодавчу норму, що суперечить статті 55, на підставі того, що вона суперечить певній міжнародній конвенції.

Цю інтерпретацію критикували, іноді з інтелектуально вражаючими аргументами, видатні дослідники міжнародного права. Але вони не усвідомлюють його справжньої причини існування: практичної неможливості французького конституційного судді, підпорядкованого обмеженням абстрактного та апіорного контролю, і обмеженого коротким періодом розгляду (максимум один місяць), провести інвентаризацію величезного «запасу» діючих міжнародних зобов'язань Франції, щоб виявити можливу

суперечність положення, на яке згадується одна чи інша з них. Самообмеження тут диктується нагальною потребою забезпечити достовірність і безпеку перегляду конституційності.

І нарешті, закон є вираженням загальної волі, але він може лише поступитися місцем ще більш урочистому прояву загальної волі. Таким чином, як часто повторюється у своїх рішеннях, Конституційна рада не має загальних повноважень оцінки та прийняття рішень, ідентичних парламентським. Вона має юрисдикцію лише вирішувати відповідність Конституції законів, які їй передають для розгляду. Кожного разу, коли він оголошує закон неконституційним, він ретельно вказує, на якому тексті конституційної цінності базується.

За відсутності надійної основи в Конституції не може бути сумніву для конституційного судді, коли міркування доцільності чи справедливості здаються йому серйозно ігнорованими положеннями, поданими на розгляд, або надмірно вимагати конституційну норму, застосування якої до справи є очевидним, або – *a fortiori* – створювати з нуля нову конституційну норму, яка виправдовує скасування «для цілей справи».

Звідси й небажання Ради визнавати «загальні принципи права з конституційною цінністю», які не можуть бути пов'язані з тим чи іншим елементом конституційних текстів (наприклад, з «фундаментальними принципами, визнаними законами Республіки»).

Рада робила це лише рідко в минулому, і лише тоді, коли принцип, про який йдеться, здався їй за своєю важливістю рівномірним верховенству права:

- громадський порядок (27 липня 1982, аудіовізуальна комунікація; 13 серпня 1993, імміграція);
- безперервність державної служби (25 липня 1979 року, право на страйк на радіо та телебаченні);
- і, нещодавно, неімперативний характер виборчих мандатів (6 березня 1998 року, діяльність регіональних рад).

Аналогічно, у процесі примирення, що саме вона має здійснювати конституційні норми, які, ймовірно, конфліктуватимуть, вона повинна утримуватися від жертвування однією нормою на користь іншої, оскільки це було б рівнозначно визнати, що деякі з цих норм мають вищий ранг, ніж інші.

Однак Рада завжди відкидала будь-яку ідею надконституційності. Якщо на історичному, етичному чи філософському рівні деякі з них здаються більш фундаментальними (наприклад, поняття індивідуальної свободи, безпеки чи рівності), оскільки вони пов'язані з основними цінностями демократичного суспільства, то конституційні правила і принципи мають однакову юридичну цінність.

Примирення також вимагає, щоб не було «надмірного порушення» однієї з суперечливих конституційних норм (наприклад: рішення від 19 та 20 січня 1981 року, закон про «безпеку і свободу»).

Звісно, багато правил тлумачення подаються як прості евристики, дійсні для будь-якого судді і не пов'язані безпосередньо з повноваженнями, які конституційний суддя визнає як обов'язкові для цього. Прочитуємо кілька

прикладів (запозичених зі статті професора Люшера, колишнього члена Конституційної ради Франції):

- коли принцип встановлено, відступи від цього принципу слід тлумачити суворо;

- між двома можливими тлумаченнями тексту слід обрати ту, яка надає йому корисний ефект;

- терміни, здатні на два значення, слід розглядати у тому сенсі, що найкраще підходить до матерії;

- термін, який повторюється кілька разів у одному тексті, має тлумачитися в одному й тому ж значенні;

- чітка буква тексту переважає над його духом;

- явна норма переважає над неявною нормою, яку ідентифікують, наприклад, контраріо;

- спеціальне правило має пріоритет над загальним правилом;

- пізніше правило переважає над попереднім....

Слід зазначити, що ця остання евристика застосовується до перевіреного стандарту, а не до еталонного стандарту. Хоча Конституція Франції 1958 року посилається на Декларацію прав людини 1789 року, на фундаментальні принципи, визнані законами Республіки до 1946 року, та на «принципи, особливо необхідні в наш час», перелічені в преамбулі Конституції 1946 року, дата цих різних джерел не передбачає жодної ієрархії між ними. суверенний народ прийняв їх колективно у 1958 році.

З іншого боку, Рада не вагається оновити обсяг найдавніших принципів, викладених у світлі подій, що відбулися з того часу. Таким чином, «свобода вираження думок і думок», проголошена статтею 11 Декларації 1789 року, застосовується через зусилля, іноді значне, транспозицію з урахуванням реалій аудіовізуального спілкування.

Але навіть обмеження, які традиційні інтерпретаторні методи накладають на конституційного судді, становлять «гарантії» проти суб'єктивізму та свавільності тлумача Конституції.

Якщо останній повністю приймає їх і відмовляється відхилитися, коли це йому вигідно, він діє як самообмежувач.

Однак існує тонкий баланс між правовою визначеністю та емпіризмом. Застосовуючи невідворотно, методи тлумачення справді можуть привести конституційного суддю до рішень, які суперечать загальним інтересам або є абсолютно нереалістичними. Таким чином, незважаючи на евристику, згідно з якою термін, що повторюється кілька разів, слід тлумачити в одному й тому ж значенні, Рада вважала, що не має права розглядати референдумне право: однак у Конституції термін «закон» (без прикметника) безрозбірливо стосується різних типів законів (звичайних, органічних, референдумних тощо), а стаття, що надає Раді повноваження перевіряти відповідність законів Конституції, жодним чином не робить закони, прийняті шляхом референдуму.

У цьому вступі, єдина мета якого – розпочати дебати, я хотів встановити зв'язок між принципами тлумачення конституції та самообмеженням конституційного судді. Саме суворість, ясність і послідовність правил

тлумачення, які вона використовує, має дозволити їй виконувати повну свою роль, але лише свою роль, у функціонуванні верховенства права.

Коротко кажучи, самообмеження конституційного судді виражає його бажання боротися проти того, що є і його силою, і слабкістю: вільним тлумаченням Конституції.

ВИСНОВКИ

Таким чином, тлумачення забезпечує процес та наслідки з'ясування й роз'яснення суті правових приписів. Важливе значення має також тотожність розуміння та впровадження норм у суспільстві, що відбивається на стані законності у державі і досягається завдяки тлумаченню. Зазначеного можна досягти шляхом роз'яснення суб'єктам дійсного змісту норм права, тих ідей та понять, що закладені законодавцем. Адже практика правозастосування свідчить, що дуже часто поширеними є факти неоднозначної, суперечливої, хибної інтерпретації законодавчих актів. В одних випадках це результат «сумлінної провини», причиною якої є неясність, недостатня чіткість формулювань юридичних приписів або ж низький рівень правової культури осіб – суб'єктів впровадження. В інших випадках спостерігається навмисне перекручення змісту законодавчих положень на користь особистим чи відомчим інтересам правозастосовника.

АНОТАЦІЯ

Проблеми тлумачення конституції ширші, ніж проблеми загального права, оскільки вони мають наслідки по всій правовій системі. Тлумачення конституційних положень вимагає від тлумача або аплікатора особливої чутливості, яка дозволяє йому осягнути суть, проникнути в глибину та зрозуміти орієнтацію фундаментальних положень, враховуючи соціальні, економічні та політичні умови, що існували на той час, коли він має намір дійти до значення найвищих приписів. Різні концепції Конституції, специфічний характер фундаментальних положень, які встановлюють правила поведінки найвищого характеру і слугують основою для інших норм правової системи, сприяють різницям між звичайним і конституційним правовим тлумаченням.

Тлумачення конституційних положень вимагає широких знань не лише керівних принципів конституційної герменевтики (як автентичних принципів політико-правової системи оцінки Конституційного тексту), а й так званих конституційних принципів, присутніх у системній стандартизації Конституції.

Ключові слова: конституційні принципи, конституційне тлумачення, герменевтика, Конституційний Суд України, Державна рада Франції

Література

1. Ameller M. Principes d'interprétation constitutionnelle et autolimitation du juge constitutionnel. URL: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/les-membres/principes-d-interpretation-constitutionnelle-et-autolimitation-du-juge-constitutionnel>

2. Brest P, (1980) 'The Misconceived Quest for the Original Understanding', *B.U. L. REV.*, Vol. 60, 204.

3. Compton J, (2015) 'What Is Originalism Good For?', *Tulsa Law Review*, Vol. 20(2), 427.

4. Gowlland-Debbas V and Pergantis V, 'Rule of Law' in Chetail V. (ed.) *Post-Conflict Peacebuilding: A Lexicon* (OUP, 2009) 320-336.

5. Kessler J and Pozen D E, (2016) 'Working Themselves Impure: A Life Cycle Theory of Legal Theories' *University of Chicago Law Review*, Vol. 83, 1819-1892, 1820.

6. McGinnis J and Rappaport B, (2007) 'A Pragmatic Defense of Originalism' *Northwestern University Law Review*, Vol. 101, 1.

7. McGinnis J and Rappaport B, (2009) 'Original Methods Originalism: A New Theory of Interpretation and the Case Against Construction' *Northwestern University Law Review*, Vol. 103(2), 751–802 760.

8. Meese E, (1996) 'A Return to Constitutional Interpretation from Judicial Law-Making', *N.Y.L. SCH. L. REV.*, Vol. 40, 925, 925-33

9. Ribeiro G D, (2022) 'What is Constitutional Interpretation?' *International Journal of Constitutional Law*, Vol. 20(3), 1130–1161, 1130.

10. Rousseau D. (dir.), *La démocratie continue*, *LGDJ-Bruylant, Coll. « La pensée juridique moderne »*, 1995, p. 133.

11. Sachs S E, (2015) 'Originalism as a Theory of Legal Change' *Harvard Journal of Law and Public Policy*, Vol. 38, 841.

12. Solum L B, (2019) 'Originalism Versus Living Constitutionalism: The Conceptual Structure of the Great Debate' *Northwestern University Law Review*, Vol. 113(6), 1243–1296, 1271.

13. Whittington K E, (2013) 'Originalism: A Critical Introduction' *Fordham Law Review*, Vol. 82, 375-409, 375.

14. Застосування судами Конституції України: доктрина і практика, Київ: *ВАІТЕ*, 2022. 604 с.

15. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням правління Пенсійного фонду України щодо офіційного тлумачення положень статті 1, частин першої, другої, третьої статті 95, частини другої статті 96, пунктів 2, 3, 6 статті 116, частини другої статті 124, частини першої статті 129 Конституції України, пункту 5 частини першої статті 4 Бюджетного кодексу України, пункту 2 частини першої статті 9 Кодексу адміністративного судочинства України в системному зв'язку з окремими положеннями Конституції України № 3-рп/2012 від 25 січня 2012 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-12#Text>

16. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 60 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини першої статті 103 Конституції України в контексті положень її статей 5, 156 та за конституційним зверненням громадян Галайчука Вадима Сергійовича, Подгорної Вікторії Валентинівни, Кислої Тетяни Володимирівни про офіційне тлумачення положень частин другої, третьої, четвертої статті 5 Конституції України (справа про здійснення влади народом) № 6-рп/2005 від 5 жовтня 2005 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-05#Text>

17. Савенко М. Д. Тлумачення Конституції та Законів України Конституційним Судом України в контексті принципу верховенства права. *Наукові записки НаУКМА. Том 116. Юридичні науки*. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/483bc4ae-9441-4419-93b5-68aa63ce0962/content> (дата звернення: 31.01.2026)

Information about the author:
Savka Oleksandr Tarasovych,
Postgraduate student of the Department of Procedural Law
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
2, Kotsiubynskoho Str., Chernivtsi, 58002, Ukraine